

Dajkaanyaság

■ LEHETSÉGES, TEHÁT SZÜKSÉGSZERŰ?

Vannak Magyarországon témák, amelyeket a külső szemlélő által érthetetlen rendben és pillanatokban kap szárnyára a média: évekig hallgat róla, majd minden különösebb ok nélkül egyszerre csak azt érezni, hogy a csapból is ez folyik. A dajkaanyaság kérdésköre is ilyen. A hazai sajtó figyelme először 1990-ben fordult a jelenség felé: a riporterek figyelmét egy szegedi újsághirdetés keltette fel, amelynek feladója azt ígérte, két és fél millió forintért kihord és megszüli egy gyereket egy arra váró pár számára. Az első közfigyelmet magára vonó eset óta eltelt 15 év alatt több hasonló került napirendre. Egy magyar származású nő Linzben ajánlotta az osztrák gyermektelen párok figyelmébe magyar béranyák szolgálatait, és beszámolója szerint óriási érdeklődés követte már az első hirdetést is, bőven jelentkeztek vevők is, potenciális szolgáltatók is. A legnagyobb botrányt mégis a terhes nők Amerikába utaztatása kavarta, ahol a művi megtermékenyítést leszámítva pontosan arról volt szó, mint a béranyaság esetében. Ekkor egy ideig igen széleskörű volt a téma média-lefedettsége, majd ez elcsendesült, és néhány kivételtől eltekintve évekig nem került újból az érdeklődés előterébe. Idén azonban „műsorára tűzte” az ügyet a nagy olvasottságú Nők Lapja, nemrég elővette a kérdést a Magyar Narancs¹ is, és megjelent egy sor egyéb cikk, összeállítás. Megszólaltatnak bennük különböző felkészültségű és szakmai háttérű szakértőket, de ahhoz a lélektani logikához minden anyag ragaszkodik, hogy a témát egy érintett, gyerekre a dajkaanyaság nem kellően megengedő szabályozottsága miatt hiába áhítózó nő/pár megható történetével vezeti be. A kérdést elsősorban egyének drámájaként ábrázolják, érthetetlen jogalkotói érzéketlenségként, a megszólaltatott szakértők is jórészt – mégoly felkészült, akár bioetikában jártas – jogászok. Ebben a tanulmányban célokom, hogy láthatóvá váljék egy másik szempont, amely sok oldalról megközelelti a dajkaanyaság (más néven béranyaság, helyettes anyaság, pótanyaság, kihordó és szülőanyaság, vendéganyaság) kérdéskörét, kiemelt figyelemmel a gyerekek érdekeire.²

■ Nevezük akár lágyan, a szülésre vállalkozó nő gyengéd, önzetlen adni akarását jelképezve dajkaanyaságnak, akár a megrendelői viszonyt elismerve béranyaságnak, arról van szó, hogy egy nő gyereket hord ki és szül meg valaki más számára. Ehhez nem kell több egy gyerekre hiába vágyó asszonynál vagy párnál, egy fogamzóképes nőnél, és oly mértékű társadalmi különbségeknél, amelyek jogot adnak az egyik embernek, hogy minden értelemben rendelkezék egy másik felett. A modern társadalmakban ez a fokú egyenlőtlenség – a deklaráltóság szintjén legalábbis – nem adott. A huszadik század utolsó negyedében viszont a modern biotechnológia újra „feltalálta” a már az ókorból is ismert bérszülést, amely immár „új asszisztált reprodukciós technológia” néven tört új utat magának. Ennek megfelelően a dajkaanya általában a gyermektelen pár férfitagjának spermiumával történő művi megtermékenyítés útján lesz terhes (ilyenkor petesejt – donorként is funkcionál, tehát ő a gyerek biológiai anyja); de az is lehet, hogy a gyerek kihordására képtelen nő petesejtjének partnere (vagy esetleg donor általi)

testen kívüli megtermékenyítése után az embriókat az ő méhébe ültetik be, ő pedig kihordja a gyermeket, akivel nem áll genetikai kapcsolatban.

Az ehhez az eljáráshoz szükséges orvosi ismeretek megléte évtizedekkel megelőzte a gyakorlat elterjedését, amely először Amerikában kezdett lassan beszivárogni a köztudatba, majd egyre több figyelmet követelni magának. A béranyaság modern kori gyakorlata a társadalom, a jog és a pszichológia senki földjén kezdődött, szabályozatlan és felderítetlen terület volt, amelyről évtizedekig igyekeztek tudomást sem venni. Így senki sem tudta, hányan gyakorolják, és mekkora igény lenne rá. A nyolcvanas évek elején már látni lehetett, hogy nem hamarosan feledésbe merülő szórványos jelenségről van szó, de mivel a jogalkotás még mindig semmiféle választ nem adott a folyamatosan terjedő orvosi gyakorlatra, szinte törvényszerű volt, hogy valami baj történjen. 1986-ban végül kirobbant Amerika történetében az egyik legnagyobb érdeklődésre számot tartó botrány, amelynek központjában egy béranya állt, aki megpróbálta megtartani gyermekét. Az eset a kérdés számos problémájára ráirányította a figyelmet, a perben precedensértékű döntések születtek, és több állam ennek hatására tett lépéseket a szabályozás irányába.

¹ Gyermektelenségre ítélve, Magyar Narancs, 2005. augusztus 15. 10-12. oldal

² A témával még részletesebben foglalkozunk Herczog Máriaival közös, Gyerek minden áron: Anyaság mítosz és valóság című, előkészületben lévő könyvünkben.

■ A BABY M ÜGY³

1985 elején William és Elizabeth Stern szerződést kötött Mary Beth Whiteheaddal, amelynek értelmében Mary Beth beleegyezett, hogy mesterségesen megtermékenyítsék William Stern spermiumával, az így fogant gyereket kihordja, megszüli, és örökbe adja a házaspárnak. Minderre az után került sor, hogy Elizabeth Stern, aki maga is orvos volt, egy olyan betegséget diagnosztizált magán, amely életvitelében ugyan nem korlátozta, de féltő volt, hogy egy esetleges terhesség sokat rontana állapotán. A házaspár ezért béranya szolgáltatásainak igénybevétele mellett döntött, és választásuk Mary Bethre esett, aki külsőleg némileg hasonlított is Elizabethre. Aláírták a szerződést, amely szerint Mary Beth 10 000 dollárt kapott volna a baba átadásakor és még egyszer ennyit a szüléssel kapcsolatos kiadásokért. A pénzből két gyermeke felsőoktatási tanulmányainak finanszírozását szeretne volna megoldani.

A terhesség elején kapcsolatuk jónak indult, később azonban megromlott, ahogy Elizabeth Stern – gyermekgyógyász lévén – tanácsokkal kezdte el ellátni mind Mary Bethet, mind az orvosát. Mary Beth kezdte úgy érezni, hogy élete irányítása lassan kicsúszik a kezei közül. Későbbi nyilatkozatai szerint a terhesség előrehaladtával egyre inkább azt kívánta, bárcsak bele sem kezdett volna. A szerződéssel kapcsolatos ellenérzései a szülés után visszafordíthatatlanná váltak, és képtelennek érezte magát, hogy megváljon kislányától. Átadta ugyan a három napos gyereket a házaspárnak, de másnap felhívta őket, és könyörgött, hogy még egy hetet vele tölthessen. A Stern házaspár teljesítette kérését, de Mary Beth érzése nem változott és a kért idő leteltével sem adta vissza a kislányt.

Arra kérte a Sternéket, osszák meg a gyerekfelügyeletet: éljen a baba a házaspárral, de legalább havonta egy hétvégét tölthessen vele, ám ők nem kértek az új egyezségből. Bírósághoz fordultak a gyerekfelügyelet jogáért, amit ideiglenesen meg is kaptak. Másnap a rendőrség vonult ki a Whitehead család otthonába, hogy érvényt szerezzenek a határozatnak, ők azonban elhagyták az államot, Floridába mentek, ahol hónapokig bujkáltak. A Stern házaspár több mint 20 000 dollárt költött magányozásra, amelynek eredményeként három hónap múlva a baba – erőszakkal – visszakérült New Jerseybe, a végleges ítélet meghozataláig. Ez alatt Mary Beth hetente kétszer két órás látogatásokat tehetett a gyereknél.

1987 elején vette kezdetét az egyik legszélesebb társadalmi érdeklődésre számot tartó tárgyalás, amelynek el kellett döntenie, kik a – személyiségi jogainak védelmében végig Baby M-ként emlegetett – baba jog szerinti szülei. A csaknem két hónapig tartó tárgyalás azonban távolról sem csupán egy gyerek elhelyezésének kérdéséről szólt. Nem korlátozódott az új reprodukciós technikák kapcsán felmerülő morális kérdésekre sem. A dajkaanyaság lehetősége olyan helyzetet eredményez, amely átformálja az anyaságról alkotott képünket, ez pedig társadalmilag és kulturálisan egyaránt zavart eredményez. A bíróságnak az előtt soha fel nem merülő kérdésekre kellett választ találnia:

³ Ismerteti többek közt: Landau, Keane, Lasker-Borg, Frank-Vogel.

jogi irányelveket kellett kidolgoznia arra nézve, hogy két (vagy esetleg három⁴) nő közül kit tekint a gyerek anyjának. Mekkora szerepet tulajdonít a társadalmi különbségeknek, és elfogadhatónak tartja-e, hogy az ilyen módon való szülővé válás a tehetősebb emberek privilégiuma. Végül állást kellett foglalnia abban a kérdésben, hogy egy nő előre felkészülhet-e arra, mit fog érezni, miután megszülte és odaadta gyermekét, és ha nem, előre tett nyilatkozata számon kérhető-e rajta mégis? A tárgyalás és az azt kísérő hihetetlenül nagy érdeklődés arra kényszerítette az amerikai társadalmat, hogy újraértékelje az anya- és szülőszerepről, a gyerekek tulajdonított értékéről, és a társadalmi különbségekről, egyenlőtlenségekről gondoltakat.

A tárgyalás során szembeszökőek voltak a peres felek közti társadalmi különbségek. A térfél egyik oldalán az értelmiségi, rendezett anyagi helyzetű, előkelő negyedben élő házaspár állt, ahol a leendő – gyermekorvos – anyának nyilvánvalóan minden társadalmilag elvárható készsége megvolt ahhoz, hogy megfelelően lásson el egy kisgyereket. A másik oldalon álló Mary Beth viszont nem fejezte be a középiskolát, hogy 17 évesen férjhez menjen egy szemétszállítóhoz, aki alkoholproblémákkal küzdött, ült marihuána birtoklásáért, a család pedig egy ideig szociális segélyből élt.

Whiteheadék jogi képviselője azzal érvelt, hogy a szülői szerepek nem átruházhatók; továbbá rámutatott, hogy a béranyaság egész intézményét a társadalmi különbségek mozgatják, hiszen egy sikeres gyermekorvos nagyon kis valószínűséggel hagyná ott egy időre karrierjét, csak hogy gyermeket szüljön egy alacsonyabb társadalmi helyzetű nő számára. A béranyaságot tévedésnek ítélte, amely fenyegeti az anyaságot, és az anya-gyerek kapcsolat korai megszakításával veszélyezteti mindkettőjük lelki egészségét.

A házaspár ügyvédei tompítani igyekeztek a társadalmi különbségek szerepét, az eredeti szerződés megtartását hangsúlyozták, valamint Whiteheadék múltjának kétes elemeit sorakoztatták fel, nagyban játszva Mary Beth labilis idegállapotára, amelyet egy Mr. Stern és közte zajló telefonbeszélgetést rögzítő magnószalaggal bizonyítottak, amin hallható, hogy a kétségbeesett Mary Beth öngyilkossággal fenyegetőzik. A bevont pszichológusok és elmeszakértők cáfolták, hogy Mary Beth hajlamos lenne kárt tenni magában vagy a gyerekekben.

A pszichiátriai szakértők elmondták, hogy a gyermek erőszakos elszakítása anyjától mindkettőjükre nézve hosszú távú káros hatásokkal bírhat, valamint bizonyították, hogy egy nő nem lehet teljes tudatában annak, mit tesz a gyerek odaígéréseivel, mielőtt a baba megszületne.

A bíróság leszögezte, hogy ezen a tárgyaláson kizárólag a gyerek érdekeit figyelembe véve születik majd döntés. Nem foglalkoznak sem az anya, sem az apa, sem házastársaik vagy gyermekeik érdekeivel vagy érzelmeivel, vagy a döntés rájuk gyakorolt hatásaival, következményeivel.

A gyermek érdekeire egy független képviselő ügyelt. A tárgyalás végén, záróbeszédében azt javasolta, hogy Mary Beth

⁴ Technikailag ma már elképzelhető, hogy elválnak a petesejt-donor a kihordó anyától, a nevelőanya pedig egy harmadik személy lesz.

Whitehead szülői jogai maradjanak meg, de az állandó felügyeleti jog legyen a Stern házaspáré. Indoklásában elmondta, hogy Mrs. Whitehead szülői jogainak megvonása visszavonhatatlan, embertelen lépés lenne, és megfosztaná a gyermeket attól a lehetőségtől, hogy később, ha akar, kapcsolatba léphessen szülőanyjával. „A jogok megvonása olyan félelmetes lépés lenne, amit nem tehetünk meg tiszta lelkiismerettel. Hiszen nem vagyunk mindenek tudói.”

Sternék ügyvédje utolsó beszédében azt hangsúlyozta, hogy Mary Beth szülői jogainak megvonásával kaphatja meg a kislány az egyetlen esélyt a békére és biztonságra, és arra, hogy ne legyen örökre zavarodott szülei kilétét illetően. Záró szavai a gyermektelen pár olthatatlan gyermek utáni vágyáról és Mary Beth véleményváltoztatása miatti leírhatatlan kétségbeeséséről emlékeztek meg.

Whiteheadék ügyvédje záróbeszédében elítélte a bérnyaság egész intézményét: „Mindig is az utcaseprők feleségei hordják majd ki a gyermekorvosok gyerekeit, ha engedjük. Soha nem egyezhetünk bele, hogy egy férfi az egyik asszonnyal megossza az életét, a másikkal pedig végigcsináltassa a terhesség összes fájdalmát, meghozassa összes áldozatát.” Végül arra kérte a bíróságot, ne ragadjon ki egy gyermeket anyja karjaiból, és nyilvánítsa az eredeti szerződést kikényszeríthetetlennek.

Pár héttel később a bíróság meghozta ítéletét. A gyerekfelügyelet jogát az apának, William Sternnek ítélték, továbbá megvonták Mary Beth Whitehead szülői jogait. A bíró az indoklásban elmondta, hogy az Egyesült Államok első bérnyasági szerződéssel kapcsolatos perének döntésével új jogi irányelveket kellett létrehozni. Nézete szerint az örökbefogadásra, gyermekfelügyeletre és a szülői jogok megszüntetésére vonatkozó törvényeknek kell adniuk a bérnyasággal kapcsolatos törvénykezés jogelözményét. Egy új fogalom beillesztése egy régi sémába pedig szükségszerűen erőltetett törvényeket eredményez, erőltetett következményekkel. A bíró minden egyes kérdéses pontban a Stern házaspár javára döntött. Létező szabályozás hiányában eldöntötte, hogy mivel az apa azért fizet a bérnyának, mert az hajlandó arra, hogy mesterségesen megtermékenyítsék a spermiumával és beleegyeznek, hogy kihordja a gyermeket, ez nem értelmezhető úgy, hogy megvennie a gyermeket. Sajat, vele genetikai kapcsolatban álló gyermekét nem is vehetné meg, hiszen már az övé. Az üzlet kizárólag „személyes szolgáltatásokra” vonatkozik. Százhusz oldalt meghaladó terjedelmű döntésében a bíró kitért arra is, hogy Whiteheadék nem tulajdonítanak kellő jelentőséget az iskolázatásnak (bár Mary Beth eredeti indoka a szerződés aláírására az volt, hogy az így kapott pénzből gyermekei felsőoktatásban való részvételét biztosíthassa!); míg Sternék érzékenynek tűnnek a gyerek fizikai és emocionális szükségleteinek felmérésére és kielégítésére. Döntése – mint mondta – kizárólag a gyermek mindenek fölötti érdekeinek szem előtt tartásával született.

Nem sokkal később az Örökbefogadás Nemzeti Bizottságának elnöke felháborodott hangú hivatalos nyilatkozatot tett közvé a döntéssel kapcsolatban: „azt mondani, hogy a bérnyasági szerződés kikényszeríthető azt jelenti, hogy egy nőt kötelezhetünk gyermeke feladásáról tett előzetes nyilatkozatának betartására, és ha idő közben természetes módon szeretetet és ragasz-

kodást kezdett érezni gyermeke iránt, és úgy döntött, maga neveli fel, karhatalmi segítséggel kell elvonnunk tőle.”

A Baby M ügy nem ért ezzel véget. A döntést követő hónapban New Jersey Legfelsőbb Bírósága elfogadta Mary Beth Whitehead fellebbezését, és heti két óra láthatást ítélt meg neki. Újabb három hónap múlva az Amerikai Örökbefogadási Kongresszus egy további beadványt intézett a Legfelsőbb Bírósághoz, amelyben kifejtették, hogy a bíróság első fokon nem vette figyelembe, milyen fontosságú egy gyermek számára teljes örökségének, ennek részeként mindkét biológiai szülőjének ismerete. Állásfoglalásuk szerint a többi örökbefogadotthoz hasonlóan Baby M is lélektani veszélynek lesz kitéve, hiszen az egyén biztonságos énejlődésének legalapvetőbb feltétele a szülőkkel való azonosulás, különösen pedig az azonos nemű szülővel való azonosulás.

A következő év elején New Jersey Legfelsőbb Bírósága döntést hozott a Baby M ügyben. Ennek értelmében a bérnyasági szerződések kikényszeríthetetlenek, érvénytelenek, sőt, bűncselekménynek számítanak New Jersey Államban. A bírák határozata szerint fizetni egy nőnek a gyerekszülésért egyenlő a gyerekvásárlással. A bérnyasági megállapodások egyetlen formája, aminek érvényességét a bíróság megfontolhatónak tartotta az az eset, ahol az anyának nem fizetnek szolgáltatásáért, ő viszont meggondolhatja magát. Abban a pillanatban, hogy az anya a gyerek megtartása mellett dönt, az általa aláírt szerződések semmisnek minősülnek. Ettől kezdve az egész ügyből nem lehet több, mint gyermek-elhelyezési per. Ebből kiindulva, a Legfelsőbb Bíróság, figyelembe véve, hogy a Stern házaspár jobb életminőséget tud biztosítani a gyereknek, nekik ítélte az állandó felügyeleti jogot, de Mary Beth Whitehead is megkapta a rendszeres láthatás jogát.

Olyan ügy ez, amelynek csak vesztesei vannak. Mary Beth Whiteheadnek le kellett mondania lánya neveléséről, és a két éves pereskedést nem élte túl a házassága sem. A Stern házaspárnak egy olyan helyzettel kell együtt élnie, ami távolról sem szerepelt terveik között, amikor belevágtak. És mindenki közül a legkevésbé a gyerekről mondható el, hogy mindez az ő érdekében történt volna, hiszen anyja Sarah-nak, apja Melissának nevezi, élete első két éve pereskedések közepette a lehető legnagyobb nyilvánosság előtt zajlott, és bármilyen hatással is lesz mindez rá, kevés esélye van, hogy valaha is más legyen, mint a híres Baby M.

Mary Beth Whitehead után újabb bérnyák kerültek reflektorfénybe, az ő esete sokakat segített abban, hogy elmondják saját rossz tapasztalataikat. Többen számoltak be arról, hogy életük legnehezebb pillanata volt gyermekük átadása, vagy hogy többi gyermekük számára feldolgozhatatlan traumát jelentett „testvérük” elvesztése. Az amerikai sajtó nem sokkal később újabb botránytól volt hangos, amikor egy bérnyaság sérült gyermeket hozott a világra, akit a megrendelők nem akartak átvenni. A gyermeket végül az anyának kellett felnevelnie, mert nem sikerült egyértelműen bizonyítani, hogy nem a férjétől származik. Ez azonban valószínűleg senkit nem érdekel, ha a baba egészséges, hiszen az egész per nem az apaság megkérdőjelezhetősége miatt indult, hanem mert a megrendelők nem kértek a „hibás áruból”. A második Baby M ügy sem sokáig váratott

magára, az ebben szereplő béranya mexikói volt, aki beleegyezett, hogy megtermékenyítsék egy kaliforniai férfi spermiumával, és egy hónap múlva a magzatot átültessék a feleség méhében. Mivel az átültetésre nem került sor és neki kellett kihordania a gyermeket, nem volt hajlandó lemondani róla. A bíróság a megosztott gyermekfelügyelet mellett döntött, a baba itt is a házaspárhoz került, az anya rendszeres láthatási jogot szerzett.

A későbbi esetek tovább feszegették az emberi életről és a halálról gondolt határait. Egy igen tehetős amerikai házaspár repülőszerencsétlenség áldozata lett örökösöket nem, pontosabban csak két lefagyasztott embriót hagyva maguk után. A bíróság hosszas jogi viták után úgy döntött, az embriókat megfelelő rendelkezésre kell bocsátani, akik megszüülhetnek az örökösöket. A francia kedélyeket egy ifjú özvegy pere borzolta, aki férje halála után azt követelte, hogy művi megtermékenyí-

tés céljára bocsássák rendelkezésére férje spermiumát, amit egy spermabankban helyezett el. A bíróság teljesítette kérését mondván, hogy nem lehet megtagadni tőle az „új élet ígértét”. Az eset brit megfelelőjében elutasították az özvegy kérelmét, hogy megtermékenyítsék a haldokló férjtől az utolsó pillanatban még „megszerzett” spermiummal, így a hölgy kénytelen volt egy belga klinikán elvégeztetni a beavatkozást.

■ DAJKAANYASÁG ÉS A MAGYAR JOG

A magyar jog meglehetősen lassan reagált az asszisztált reprodukciós technikák megjelenésére és az általuk felvetett kérdésekre. Egészen 1997-ig az egyetlen hatályos, a kérdést direkt módon rendező jogszabály egy egészségügyi miniszteri rendelet⁵ volt, amelynek meghozatalakor – 1981-ben – Magyarorszá-

gon még nem végeztek in vitro fertilizációt, következésképpen csak a férj vagy élettárs, illetve az idegen donor általi mesterséges megtermékenyítés egyes aspektusaira vonatkozott. A rendelet értelmében annál a nőnél volt elvégezhető a művi megtermékenyítés, aki házasságban élt, negyvenötödik életévét nem töltötte be, állandó jelleggel Magyarországon tartózkodott és házasságából nagy valószínűséggel nem származhatott gyermeke. Mivel a jogi alulszabályozottság 16 éve alatt az in vitro fertilizáció (továbbiakban: IVF) gyakorlata elterjedt, az élettársi kapcsolat pedig jogi elismertséget nyert, a klinikai gyakorlat az eredeti rendeletet „kiterjesztőleg” alkalmazta⁶, ami azt jelenti, hogy elégségesnek tartotta az élettársi kapcsolatot, valamint szabad kezét adott magának az olyan új, de normatív rendezetlen technikák alkalmazásában, mint az IVF vagy a béranyaság. Ennek a sokáig húzódó nagyfokú szabályozatlanságnak legalább két rendkívül fontos következménye volt.

Egyrészt a jogi úr arra engedett következtetni, hogy amit törvény, vagy más jogszabály nem rendez, így nem is tilt, azt szabad, ennél fogva nem volt jogi akadálya a béranyaság semmilyen formájának. A másik fontos probléma, ami a jogi szabályozatlanságból eredt az volt, hogy egy ilyen, nyilvánvalóan több jogterületet érintő kérdésre az egészségügyi rendeleten kívül semmiféle válasz nem született. Nem nehéz belátni, hogy az asszisztált reprodukciós technikák használata orvosi kérdéseken túl alkotmány-, államigazgatási-, büntető-, család-, örökösödési, költségvetési-, társadalombiztosítási- és polgári jogi, szociálpolitikai, etikai, filozófiai és lélektani kérdéseket is felvet, amelyek azonban megválaszolatlanok maradtak.

Magyarországnak a jogszabály megalkotásakor lehetősége volt a nemzetközi tapasztalatok áttekintésére, és számos nemzetközi szervezet és nemzeti kutatóbizottság álláspontjának megismerésére. A magyar Egészségügyi Tudományos Tanács külön bizottság feladatává tette a jelentés elkészítését, és ez a csoport Arnold szerint „messzemenően tekintetbe veszi az Európa Tanács jogharmonizációs törekvéseit”⁷.

Az Európa Tanács 1987-ben ad hoc bizottságot hozott létre a biomedikális kérdésekkel kapcsolatos állásfoglalások kidolgozására. A bizottság az asszisztált reprodukció etikai kérdéseiről szólva hangsúlyozza a *születendő gyermek érdekeinek tiszteletét, a család védelmét* és azt, hogy ezeket a módszereket *nem szabad a család eltorzítására használni*. Ezen alapelvek értelmében *teljesen elutasítja a béranyaság intézményét, valamint megtiltásra ajánlja a női méhből más nő méhébe történő embriótranszfer minden formáját*, az ilyen tevékenységre irányuló szerződéseket pedig kikényszeríthetetlennek ítéli. Az ajánlás a nemzeti törvényhozások számára *lehetővé teszi* a gyógyászati célú dajkaanyaságot *azzal a feltétellel, hogy az ingyenes és a szülőanyának jogában áll a gyermeket megtartani*. Kimondja továbbá, hogy az asszisztált reprodukciós technikák igénybevételét olyan párok esetében tartja csak elfogadhatónak, amelyek egy nőből és egy férfiből állnak (a kiemelések tőlem)⁸.

⁵ 12/1981. (IX.29) EüM. sz. rendelet a művi beavatkozással történő megtermékenyítésről.

⁶ Etikai állásfoglalások... I, 5. old.

⁷ Arnold, 1995, 15. old.

⁸ Human Artificial Procreation, Council of Europe, Strasbourg, 1989

Lehet, hogy a bizottság mindezeket „messzemenően figyelembe vette”, a döntéshozók viszont biztosan nem, hiszen megszületett az 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről, ami az „emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárások” között tárgyalja a dajkaterhességet⁹. A jogszabály a béranyaság azon fajtáját engedélyezte, amelyben a szülőanya nem petesejt-donor, tehát az embrió az eljárást kérő pár ivarsejtjeiből hozzák létre testen kívül. Az eljárásban való részvétel feltételül azt szabta, hogy a pár női tagja testi adottsága folytán képtelen legyen a terhesség kihordására, vagy valószínűsíthető legyen, hogy a terhesség az ő, vagy a gyermek egészségét veszélyeztetné. Dajkaanya az a 25. életévét betöltött, de 40. évét be nem töltött cselekvőképességű nő lehetett (volna), aki már legalább egy élve született gyermeknek adott életet, és aki a pár tagjainak bármelyikével közeli hozzátartozói kapcsolatban áll. A törvény közeli hozzátartozó alatt egyenes ági rokont (esetünkben értelemszerűen anyát vagy gyermeket), örökbe fogadott-, mostoha- és nevelt gyermeket, örökbe fogadó-, mostoha- és nevelőszülőt valamint testvért ért¹⁰. Ez a fajta rendezés tehát egy speciális csoportra szűkítette a dajkaanyák körét. Önmagában a szűkítés nem lenne baj. De a „házaspár közeli vérrokona” kitétel, amely a férj spermiumával történő megtermékenyítés esetén a vérfertőzés színezetét elkerülendő a feleség anyját és nőtestvéreit, esetleg gyermekeiket jelentheti, kérdések végtelen özönét indítja el. Kérdés például, vajon valóban volt-e bármiféle társadalmi igény a „probléma” ilyen módon való rendezésére. Nem érthető, hogy ha a jogalkotó szándéka – a számos járulékos problémát kivédendő – a gyakorlat igénybevevői körének minimalizálása volt, miért nem vállalta a teljes tiltást; ha nem voltak ilyen szándékai, akkor pedig miért alkotott ilyen erősen korlátozó rendelkezéseket. Bármelyik esetről volt is szó, mindenképpen a valódi igényekhez képest csak látszatszabályozásról beszélhetünk, amely 2000. január elsejétől élt volna, mivel a törvényalkotó úgy vélte, addig tisztázni szükséges egyes jogi részleteket. 1999 végén, pár nappal a hatálybalépése előtt a dajkaterhességre vonatkozó passzus kikerült a törvényből. A kérdés társadalmi vitájára sem az 1997-es törvény megalkotása előtt, sem az 1999-es módosításkor nem került sor, így tulajdonképpen nem is különösebben meglepő, hogy a kérdéstről ma is csak torokszorító történetek formájában értekeznek.

■ LÉLEKTANI SZEMPONTOK

A jogi bonyodalmak, gazdasági érvek és a társadalmi elfogadhatóság kérdései csak egy részét alkotják a problémának. Ezek közül a születéért való esetleges fizetés problémakörét itt nem is tárgyalom, mert bár ma is pontosan ismert és némelyek által vállalt dolog a nyitott örökbefogadás kiskapuját kihasználó fizetett béranya igénybevétele (ld. Pelle János írásait), a média által mostanában felvetett kérdések kizárólag önzetlenül segíteni kívánó jó barátokról szólnak, maradjunk hát ennél a jóhiszemű változatnál. A béranyaság kapcsán felmerülő legtöbb

⁹ 1997. évi CLIV. tv. 183. §.

¹⁰ 1997. évi CLIV. tv. 3. §. „r” pont

kérdésre – a titkosságtól a szülőkre, a béranyákra és családjukra, és nem utolsó sorban az így született gyerekekre gyakorolt hatásokon keresztül a homoszexuális párok gyerekhez juttatásáig – a pszichológiának kell választ adnia. A béranyák olyan szerepbe kerülnek, amelynek hatásairól keveset tudunk. Olyan gyerekek születnek, akiknek két anyjuk van; a saját gyerekről már lemondott párok előtt új lehetőségek és új nehézségek bontakoznak ki; átalakulhatnak a családformációk. Mindennek elfogadhatóságáról, kívánatosságáról és várható következményeiről nem beszélhetünk a bérterhesség során és következtében végbemenő lélektani folyamatok elemzése nélkül.

■ A béranya

A béranyaság kétségtelenül próbára teszi az anyaságról alkotott, megingathatatlanul vélt kép örökérvényűségét. A lelkes támogatók nézetei szerint a társadalom éppen ezért ellenkezik oly hangosan az egész gyakorlat ellen: nem akarjuk elengedni az anya – gyerek kapcsolat idealizált álmát, és elfogadni a tényt, hogy vannak nők, akik anélkül tudnak lemondani gyermekükről, hogy ez számukra a legkisebb problémát okozná. Kétségtelen, hogy a tökéletes anyaság mítosza számtalan ember életét keseríthette meg. A társadalmi tudat formálódásának jó mutatója – oka és következménye – a média idealizált szülőképe: „gyönyörű, teljes életet élő, sikeres szülők, boldog, mosolygós, tökéletes gyermekükkel – soha senki sem túlsúlyos, csúnyácska, kopasz, fogyatékos, öreg, legfőképpen pedig soha senki sem boldogtalan. Az üzenet egyértelmű: a szülővé válás boldogságot, kiteljesedést és tökéletes életformát hoz. (...) A média propagandájának öröksége az anyák és az apák számára egyaránt elégedetlenség, büntudat, és kudarc érzésének forrása. A médiából megismert szülők elégedett, gügyögő babák, és tökéletes kapcsolatok világában élnek. A valódi szülők mintha egy másik bolygóra kerültek volna.”¹¹ A legtöbb korai kötődéssel foglalkozó vizsgálat kitér arra, hogy a megkérdezett nők legtöbbszörben élni lát-szik egy kép valamiféle „elvárható”, „normális”, „nélkülözhetetlen” érzések szükségszerűségéről, amelyek hiányában nem tartják magukat „teljes értékű” anyának. Ugyanakkor az „anyai érzések” kialakulását más-más eseményekhez kapcsolják. Ahogy arról Neményi Mária beszámol, a nők egy része szerint az anyaság már a terhesség időszakában kialakul. Mások úgy látják, hogy az első magzati mozgás észleléséhez kapcsolódik; vannak, akikben a megszületett baba váltja ki az anyai érzéseket; megint mások közös tanulási folyamatnak, az összeszokás eredményének tartják; vannak hívei az „anyai ösztön”, vagy éppen a generációs kontinuitás elméletének, mások egy szerepnek tartják; egyes nézetek az anyai érzések erősödését a szoptatás együttes élményéhez, mások a felelősségvállalás kialakulásához kötik.¹²

Teljesen igaz tehát, hogy távolról sem ugyanaz a folyamat megy végbe mindenkiben, és nagyon eltérő dolgok válthatják ki a kötődést is. Ez viszont a legkevésbé sem olyasvalami, ami a

béranyaság gyakorlatát igazolhatná. A különböző esetekben eltérő módon kialakuló kötődés éppen úgy vonatkozik a béranyákra, mint bárki másra. Lehetséges ugyan, hogy vannak nők, akik nem kötődnek valamelyik gyermekükhöz és képesek lemondani róla, de hogy a béranyák mindig éppen ilyenek legyenek, ahhoz nemcsak az kellene, hogy ők kivételek legyenek a fent bemutatottak alól, hanem az is, hogy ezt minden esetben előre tudják.

A béranyasági szerződések kikényszeríthetőségéről folytatott hosszas jogi viták középpontjában pontosan ez a kérdés állt: hogy a béranyák előre felkészíthetők-e arra, mit fognak érezni, miután megszülték és odaadták gyermeküket. Vannak államok, ahol a jogalkotás igennel válaszolt erre a kérdésre. A pszichológia ezt nem teheti meg. Egy nő sem tudja egy következő terhesség bekövetkezése előtt megmondani, mikor és milyen típusú és intenzitású kötődést érez majd abban az esetben, függetlenül attól, hány gyereket szült már előzőleg. Még ha a társadalom gond nélkül el is fogadná, hogy egyes nők könnyedén lemondanak gyermekükről, arra semmilyen garancia nincs, hogy attól az egész a béranyák számára is egyszerű és előre látható lenne.

A másik pszichológiai szempontból átgondolandó kérdés, hogy milyen hatással van ez a gyakorlat az arra vállalkozó nőkre. Amerikában a „jó béranyát” kereső pszichológusok olyan stabil személyiségeket próbálnak kiválasztani, akik nagy lelki sérülés nélkül képesek átvészelni a krízishelyzeteket. A szakembereknek nem kell a jövőbe látniuk – vagy csak a Baby M ügy ismétlődésétől félniük – ahhoz, hogy tudják: a béranyáknak vitathatatlanul egyfajta krízist kell kibírniuk. Pszichológiai vizsgálatok bizonyították, hogy „a nő életében a terhesség maga krízisszituáció”¹³ amelynek egészét „normális esetben is nagyfokú érzékenység jellemzi, az érzelmek ambivalenciája és az intrapszichés konfliktusok fizikai tünetek formáját ölthetik, amely válságérzetek a terhesség utolsó periódusában felszaporodhatnak, elsősorban olyan fizikai és szociális helyzet-változások hatására, amelyeket szorongás, félelem, magány, depresszió érzelte súlyosbít.”¹⁴ A terhességgel szükségszerűen jár együtt sokféle félelem, bizonytalanság, és nem nehéz belátni, hogy a béranyaság esetében ezek halmozódásáról beszélhetünk. Az állapotos nő elkerülhetetlenül ambivalens érzelmeket táplál a benne növekvő magzat iránt, akihez nem kötődhet, és nem tudhatja, milyen érzés lesz róla lemondani.

A dajkaterhesség is bizonyítottan válsághelyzet a más részére gyereket kihordó nő számára, de nem ő az egyetlen, akire kedvezőtlen hatással van: felmerül az az igen súlyos kérdés is, hogy milyen hatással lesz az a tudat a nő már meglévő gyermekeire, hogy szülei testvérüket pénzért eladták, vagy akár csak elajándékozták. Itt megint kevés konkrét adatból indulhatunk ki, csupán néhány interjúrészet tesz említést arról, hogy a béranya gyermekei félelmet éreztek, hogy nekik is menniük kell majd a családból. A béranyaság mellett érvelők szerint „a nagyobb gyerekeket minden jobban aggasztja annál, mint hogy testvérük hazakerül-e, a kisebbek pedig kifejezetten örülnek,

¹¹ Dyson, 8-9. old.

¹² v.ö. Neményi M., 1991, 146-148. old.

¹³ C. Molnár, 67. old.

¹⁴ v.ö. F. Várkonyi, 82-83. old.

hogy anyjuk nem viszi haza az ő felségterületüket fenyegető kisbabát¹⁵. Ez azonban kevésbé valószínű, és semmiképpen sem több rövidtávú részizagságnál. Tény, hogy a kisgyermek számára pár hétnek el kell telnie, amíg megérti, hogy testvére végérvényesen a családban marad, és fantáziavilágában elképzelhető a nem kívánt jövevény „megszüntetése”, „visszacsinálása”; de mágikus gondolkodásában vágyai és a való világ eseményei kölcsönösen válhatnak egymás okává és okozatává, és a kistestvér eltűnése miatt valós büntudatot élhetnek át. Az a tudat pedig, hogy családjukból egy gyerek csak úgy odaadható valaki másnak, minimálisan is szeparációs traumát jelent számára, amelyben saját kiszolgáltatottsága és bizonytalansága kerül előtérbe.

A béranya gyerekeire gyakorolt hatás szinte sehol sem tárgyalt terület, a különböző vizsgálatok rendre elfelejtik. „Nekem senki nem mondta, hogy egy gyerek is kötődhet a babához már a terhesség ideje alatt”¹⁶ – nyilatkozta egy béranya, akinek gyermeke még a bérzülést követő hatodik évben is pszichoterápiás segítségre szorult. Pedig ez megkerülhetetlen probléma, különösen mivel általában olyan nőt választanak béranyának, akik már „bizonyították” gyerekszülési képességüket. Ez kétségtelesen költséghatékony megközelítés, hiszen nem pazarolja a drága eljárást valakire, akinek esetleg problémái vannak a fogamzással, vagy a gyerek kihordásával. Mégsem hiszem, hogy túlzás lenne azt állítani, hogy ez a feltétel veszélyezteti a béranyák gyermekeinek lelki egészségét.

■ A gyerek

Alapvető lélektani és gyermekvédelmi szempont annak megvizsgálása is, milyen hatással van a dajkaterhesség ténye az így született gyerekekre. Egyrészt biztos, hogy az ellentmondásos, vagy semmilyen szabályozás olyan megoldásokhoz vezet, ami minden, csak nem a gyermek mindenképp fölé álló érdeke. A gyerekek biztos vesztesei a szabályozatlanságnak, hiszen az teljesen ellenőrizhetetlen helyzeteknek szolgáltatja ki őket. Egészséges személyiségfejlődésük alapja olyan fokú bizalom kialakulása, amelyet nem veszélyeztethetnek ellenőrizhetetlen szituációk.

A szülőanyához való kötődés fontossága vitatott. Az anya kizárólagosságát a korai kapcsolatban csak a pszichoanalitikus modell képviseli, amely szerint az anya-gyerek kapcsolat minden szeretetkapcsolat prototípusa. Freud nagy hangsúlyt fektet a szoptatásra, mint az éhség elsődleges ösztönkésztetésének kielégítésére, amely az anya-gyerek kapcsolat meghatározó momentuma. A többi elmélet szerint a gyerek számára rendkívül fontos a korai kötődés, de ez történhet az apához, vagy mászó – például a megrendelő szülőkhöz – is. A szoptatás rendkívüli fontosságát hangsúlyozó nézetek elfogadása még nem feltétlenül jelenti azt, hogy a béranyaság árt az így született gyerekeknek, hiszen Amerikában az örökbefogadók számára különböző kiegészítő eszközök váltak elérhetővé, amelyek használatával ők is részesei lehetnek a „szoptatás” jótékony hatásainak, tovább-

bá felismerték, hogy lehetséges a tejelválasztás kiváltása olyan nők esetében is, akik akár soha nem voltak terhesek sem. Ennek előnyeit hangsúlyozza az a nézet is, amely szerint a kötődés elősegíti a tejtermelő hormon (prolactin) megnőtt mennyisége az anya testében, megnyugtató, gondoskodást kiváltó hatása révén.

A terhesség viszont mindenképpen olyan időszak marad, amelyben a béranya nem pótolható, a gyerekre gyakorolt hatás szempontjából fontos tehát megvizsgálni a magzat és az állapotos nő kapcsolatának kérdéseit. A jog racionalitásából kiindulva a béranyaság mindenki számára előre átlátható helyzet, és mint

¹⁵ Frank-Vogel, 170. old.

¹⁶ uott. 169. old.

ilyen „morális szempontból előnyösebb, mint az örökbeadás. Először is több az információ, másrészt a béranya kezdettől fogva tudja, hogy nincs joga kapcsolatot tartani a gyerekekkel, így a róla való lemondás kevésbé fájdalmas számára, mint az örökbeadó anya számára¹⁷” Pszichológiai nézőpontból az a tény, hogy az anya előre tudja, hogy le fog mondani gyermekéről inkább a béranyaság gyakorlata ellen szóló érv. „A magzat kiszolgáltatott az anyának, az anya testi-lelki állapotának. Az anya stressz vs. distress állapotai (...) befolyásolják a magzat állapotát, centrális idegrendszeri fejlődését, karakterét stb.¹⁸” A terhesség során kapcsolat alakul ki az anya és a magzat között: a gyerek hallja az anyja hangját és születése után is felismeri¹⁹, ahogy az anya is megtanul odafigyelni születendő gyermekére, tudja, mikor alszik, hogyan reagál az ő fáradtságára vagy idegességére. „Kezdetből fogva folyamatosan mondogattam magamnak, hogy ez a gyerek nem az enyém” – számolt be arról csaknem minden béranya, és csak egy részük állította, hogy ez nehézséget okozott számára²⁰ Tudatosan készülni arra, hogy a gyerek nem az övé, többek között azt jelenti, hogy a terhes nő megpróbál érzelmi- leg nem reagálni a benne növekvő gyermekre, továbbá feltehető, hogy az „önkéntelenül” kialakuló pozitív érzelme- ket igyekszik elfojtani, nehogy kicsusszanjanak kontrollja alól. A magzat pedig átveszi, reagál az anya lelkiállapotára. Mindez megfosztja a magzatot a számára legmegfelelőbb érzelmi közegtől, és minden valószínűség szerint elmélyíti a béranya válsághelyzetét is. A terhesség alatti ambivalens érzelme- ket legtöbb esetben a szülés utáni korai szeparáció követi, amelyről ismét kevésbé lenne állítható, hogy akár a gyerek, akár az anya érdekében történne, viszont megakadályozhatja az ez esetben nemkívánatos korai kötődés kialakulását.

Nem arról van itt szó, hogy a béranya általi születés önma- gában súlyosan veszélyeztetné a gyermek lelki egészségét, és a szoptatás, vagy a magzati élet során megszokott hang hiánya korrigálhatatlan fejlődési zavarok forrása lenne. Viszont annak tudatában kell lennünk, hogy egy béranyaságot legalizáló állam olyan megoldást tesz lehetővé, amelyről nem mondható el, hogy a gyermek mindenképp fölé álló érdekét szem előtt tartva biztosítja számára a maximálisan egészséges fejlődés körülmé- nyeit, hiszen mai pszichológiai ismereteink birtokában erősen megkérdőjelezhető, hogy a gyerekek így-e a legjobb. Annál is inkább, mivel a prenatális fejlődés- és korai kötődés-elméletek- nél határozottabb bizonyítékok is vannak arra, hogy a módszer- rel kapcsolatban komoly gyermekvédelmi aggályok merülnek fel.

Az egyik ilyen pont a titkossághoz kapcsolódik. Az örökbe- fogadás kapcsán ezt a vitát – szakmai szempontból legalábbis – lezártnak tekinthetjük. Azok az érvek pedig, amelyek a nyitott megoldáshoz vezettek (a családi titok veszélyessége, a gyerek származási-, születési körülményei ismeretének fontossága) ugyanúgy érvényesek a mesterséges megtermékenyítésre, az IVF-re és a dajkaanyaságra, mint az örökbefogadásra. A gyer-

mek joga származása, vérszerinti családja megismeréséhez és a kapcsolattartáshoz alapvető gyermeki jog, amelyet már Magya- rországon is törvényi szabályozás erősített meg, de tisztázatlan, hogy ez vonatkozik-e a dajkaanyaságra (és a többi modern rep-rodukciós technikára is).

Utoljára hagytam talán a legalapvetőbb gyermekvédelmi szempontot, hogy a béranyaság esetében ki vizsgálja meg, hogy a leendő szülők alkalmasak-e egy gyerek megfelelő nevelésére, illetve, hogy hol a biztosíték, hogy azok az emberek, akiknek nem akarnak gyermeket örökbe adni, mondván, hogy az nem szolgálná a gyerek érdekét, nem vásárolnak, vagy csak „szület- nek” maguknak egyet.

Az így született gyerekekről szólva nem feledkezhetünk meg arról a minden ellenérvet elsöpörni látszó szempont- ról, hogy a béranyaság régóta várt, nagyon akart életet terem- tenni, körültekintőbb szabályokat bármikor lehet alkotni, de fölösleges, hiszen nem lehet rossz egy gyerekeknek, akire ennyire vágytak. Sajnos, mint látni fogjuk, pszichológiai szempontból ez az állí- tás sem állja meg a helyét. A gyerekek érdekét nézve, ha kevés is a biztos tudás, túl sok a kérdőjel.

■ A „megrendelő” szülők

A béranyaság a világon mindenhol, ahol működik olyan módszer, amely gyermekhez juttat olyan párokat, akiknek re- ményük sem volt arra, hogy saját gyermekük legyen. A gyer- mek utáni vágy a legtöbbször szemében olyan természetes és ért- hető igény, ami nem szorul további indoklásra, sőt, egyesek sze- rint mindenkit megillető jog is. A nem önkéntesen gyermekte- len párokat sajnálat veszi körül, Magyarországon az elsőpró többség véleménye szerint jobb gyerekekkel élni, mint nélküle. Míg a világ fejlett országaiban teljesen elfogadott nézet, hogy az örökbeadás célja a saját családjukban nem nevelhető gyerekek elhelyezése, rendszeresen felmerülő szempont, hogy más meg- oldásokat is biztosítani kell a gyermek után hiába vágyakozók- nak. Az örökbefogadás esetében elfogadott – bár igen eltérő mó- don megvalósított – gyakorlat, hogy az arra jelentkezőknek va- lamiféle pszichológiai szűrésen kell részt venniük, és egyre több helyen juthatnak rendszeres konzultációhoz is. A dajkaanyaság szabályozásakor ugyanennek kikötése igazán nem jelentene ko- moly járulékos terheket, mégsem kerül rá sor.

A hiányos pszichológiai háttérrel rendelkezők mellett rendre felme- rül az a vád is, hogy a társadalom hipokrita módon próbálja megóvni a gyerekeket attól, hogy nem megfelelő körülmények közé kerüljenek, illetve szülessenek, miközben ezek a kérdések a legtermészetesebben fogant gyermekek esetében ugyanúgy felvethetők lennének, hiszen senki nem tudja születése előtt megmenteni a gyermeket a későbbi családi hatásoktól, bármilyen előre jósolhatónak tűnnek is azok. Meg kell vizsgálnunk tehát, mi különbözteti meg ezeket a helyzeteket a „hagyományos” gyermekvállalástól.

Az örökbefogadásra való jelentkezés és a béranya szolgál- tai melletti döntés háttérében legtöbb esetben a kielégíthetetlen gyermek utáni vágy húzódik meg, és itt most tekintsünk el az esetleges más motivációktól. A meddőség számos okból hosszú idő alatt feldolgozható trauma az azt átélő párok számára. A ter-

¹⁷ Schuck, 134. old.

¹⁸ C. Molnár, 66. old.

¹⁹ lásd DeCasper tanulmányait

²⁰ Frank-Vogel, 160-183. old.

méketlenség híre általában derült égből villámcsapásként jelentkezik, hiszen „amíg valami probléma fel nem merül, a termékenység kérdésével senki nem foglalkozik. Efféle nehézség felfedezése azonban azonnali drasztikus változást jelent az önértékelésben, életszemléletben, a barátokhoz és a munkához való viszonyban. (...) Ha a pedig kezelés mellett döntenek, az a legritkább esetben jelent egyszeri antibiotikum kúrát vagy hetenkénti orvosi ellenőrzést: a kezelés teljes embert igénylő program, mely felemészti az ember idejét, anyagi tartalékait, egészségét és kapcsolatait. Különösen érvényes ez a legkorszerűbb technikát igénylő beavatkozások esetében, amelyek néha csak a lakóhelytől távol levő kórházakban érhetőek el. (...) A kezelést választók minden reményüket és álmukat egy orvoscsoporthoz helyezik, az eredményességi arány pedig nem túl magas.”²¹ Mire örökbefogadásra, vagy dajkaanyasági megállapodás aláírására kerül sor, a gyereket akaró pár feldolgozandó traumák és nehézségek sorát görgeti maga előtt.

Nagyon káros lehet, ha az anya még nem dolgozta fel azt a tényt, hogy saját gyereket nem szülhet, és nemcsak a gyerek, hanem mindkettőjük szempontjából. A szülővé válás előfeltételeinek hiányában bizonytalanul, vagy túlzott, irreális elvárásokkal fordulhat gyermeke felé, és sem a gyermek, sem a szülő nem tudja, hogyan dolgozza fel a másik elvárásainak nem megfelelő viselkedése okozta frusztrációját. A gyerek és a szülő kölcsönös sikertelensége egymás nevelésében súlyos következményekkel járhat a gyerek szocializációjára, de hasonlóan káros hatásai vannak a szülő kompetenciatudatára, és így későbbi működésére is.

A dajkaanya segítségével gyermeket váró leendő szülők felkészülését a bizonytalanság bonyolítja. Nem köthető teljes tudattal a gyermekhez, akiről nem tudhatja, hogy szülőanyja valaha valóban átengedi-e neki. Kilenc hónapon át a bizonytalan remény, és az „ahogy lesz, úgy kell elviselni” tudatában kell tartania magát, hogy megóvja énjét az összeomlástól. Egyetlen olyan „megrendelő” szülővel készített interjú sem olvasható, amely említést ne tenne erről a bizonytalanságról. „Ha mégis minden simán megy, ezek a gyerekek a sors valószínűtlen ajándékait jelentik a szülők számára, akikhez nagyon nehéz egészséges elvárásokkal viszonyulni.”²²

A megrendelő pár a végső cél utolsó reményében kiteszi magát ennek a bizonytalanságnak, de ez ritkán hagyja érintetlenül a kapcsolatukat. Az amerikai irodalom is beszámol arról, hogy „a harmadik” akár ilyen módon való megjelenése némi zavart okoz a pár kapcsolatában, és ott még nem is a szűk családon belül történik mindez.

Ha valamiféle „lélektani mérleget” próbálunk készíteni a másnak szülés előnyeiről és vitatható pontjairól, nehéz helyzetbe kerülünk. Az ismert esetek nem sokat segítenek: vannak párok, akiket végtelenül boldoggá tett, gyerekek, akik bizonyára nagyon jó körülmények közé kerültek, és talán még béranyák is, akik valamiféle pozitív önképet szereztek általa. Ugyanakkor is-

merünk nőket, akik megbánták a gyermekükéről való lemondást, párokat, akik nem így képzeltek és gyerekeket, akik rivaldafénybe és különböző csatározások középpontjába kerültek. A pszichológiai dilemmák és kérdések száma túlszárnyalni látszik az egyébként sem különösebben meggyőző béranyaság-párti érveket, de ez nem változtat a tényen, hogy a gyakorlatot megrendelői oldalról óriási érdeklődés övezi, és mindenhol akadnak szolgáltatók is. Ennek magyarázatára pedig nem elégségesek a gazdasági érvek, a társadalomnak is nyitottnak kell lennie ahhoz, hogy ilyesmi kialakulhasson.

■ KONKLÚZIÓ HELYETT

Katalinnak nem fejlődött ki a méhe, Tamaráét egy sajnálatos betegség miatt el kellett távolítani – tájékoztatnak a lapok. De nem ezért nem születhet gyerekük, hanem mert a gonosz jogalkotók keresztbetettek a dajkaanyaságnak. Nem érzéketlen akarok lenni az ő, és bármely sorstársuk egyéni tragédiájával szemben. De az egész háborgás nem a társadalomban élő gyerekek és felnőttek lelki egészségéből és jólétéből indul ki, hanem abból, amit Foucault úgy fogalmaz: „Ami lehetséges, az szükségszerű”. Ha valami nem lehet, mert nincs, nem az a dolgom, hogy ezt feldolgozzam, elfogadjam, netán esetünkben gyermeknevelésre irányuló energiáimat átirányítsam az országban élő húsz ezer család nélkül nevelkedő gyerek valamelyikére, hanem a világ dolga, hogy számomra lehetővé tegye.

Nagyon sok mindent nem tudunk még a dajkaterhességről, és annak mindenféle következményeiről. Pedig – mint abba ez a tanulmány rövid betekintést engedett – nagyon sok dolog már tudható, és még többről lehetne beszélni, kutatni, információt nyerni. Beszélhetne, vitatkozhatna, érvelhetne rengeteg szakember. Mielőtt a Nők Lapja elintézi.

Neményi Eszter

A cikkben idézett irodalom:

- Arnold Iván László: *Az emberi lényeg, a mesterséges utódnemzés és a jog. Társadalmi Szemle, 1996/12 40-55. old.*
 C. Molnár Emma: *Az anyaság pszichológiája. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1996*
 DeCasper, A.J.–Sigafos, A.D.: *The Intrauterine Heartbeat: A Potent Reinforcer for Newborns. Infant Behavior and Development, 1983/6*
 DeCasper, A.J.–Spence, M.J.: *Prenatal Maternal Speech Influences Newborns' Perception of Speech Sounds. Infant Behavior and Development, 1986/9*
 Dyson, S.: *The Option of Parenthood. Sheldon Press, London, 1993*
 Etikai állásfoglalások a humán reprodukció új módszereiről I-IV. *Az Egészségügyi Tudományos Tanács és annak Kutatásaitikai bizottsága által felkért ad hoc Bizottság jelentése Orvosi Hetilap, 1992/10-13.*
 Frank, D.–Vogel, M.: *The Baby Makers. Caroll & Graf Publishers, New York, 1988*
 Keane, N.P.–Breo, D.L.: *The Surrogate Mother. Everest House, New York, 1981*
 Landau, E.: *Surrogate Mothers. Franklin Watts, New York, 1988*
 Lasker, J.N.–Borg, S.: *In Search of Parenthood. Temple University Press, Philadelphia, 1994*
 Neményi Mária: *Anyává válás. In: Hanák Katalin (szerk.): Terhesség – Szülés – Születés II. MTA Szociológiai Kutató Intézet, Budapest, 1991*
 Schuck, P.H.: *The Social Utility of Surrogacy. Harvard Journal of Law & Public Policy, 1990/winter*
 F.Várkonyi Zsuzsa: *Normális szülés Valóság, 1989/3*

²¹ Dyson, 28-29. old.

²² Lasker-Borg, 165. old.